

Seppo Zetterberg

President Ilvese soomekeelsest raamatust paljastub filosoof ja riigimees, kes sunnib lugeja mõtlema.

Toomas Hendrik Ilves: Omalla äänellä.

Koostanud ja toimetanud Iivi Anna Masso.

2. osa tekstid tõlkinud Jouko Vanhanen, Petteri Aarnos ja Saska Saarikoski. WSOY 2011, 375 lk.

President Toomas Hendrik Ilvese Soome lugejale avaldatud raamat jaguneb kahte ossa. Esimene osa, mis moodustab peaaegu poole kogu teosest, on Ilvese intervjuu, ja teine osa sisaldab tema esseesid ja kõnesid aastaist 1998-2011. Intervjuus puudutab Ilves neid teemasid, mida ta esseedes ja kõnedes käsitleb laiemalt. Raamatu osad sobivad omavahel kokku ja tervik mõjub seega hästi.

Poliitikute raamatud on tihti masendav lugemisvara. Nad on täis lamedusi, krõbekuiva propagandat ja kriitikavaba enesekiitust. Mõtteid neis üldiselt eriti ei ole, veel vähem lugejale avanevaid uusi vaatenurki. Rääkimata sellest, et autor provotseeriks haritud lugeja viljakasse arutellu ja kutsuks ta välja omaenda arvamusi autori omade valguses peegeldama.

Ehk olen jäänud oma eelarvamuste vangiks või on pikk kogemus ajaloo-uurijana ja igasuguste

sulesorkijate tekstide lugejana teinud mind küüniliseks. Seetõttu pean kohe alguses tõdema, et Ilvese raamat oli väga positiivne üllatus. Paljudele soomlastele on arvatavasti uus teadmine, et lõunanaabritel on klassikaliselt haritud ja asjade üle sügavuti mõtisklev president, kes sunnib oma lugeja ja kuulaja mõtlema - ning ka vastuväiteid esitama.

Eestis on Vabariigi Presidendi võimupiirid suhteliselt kitsad, aga talle jääb suur mõjuvõim tõrvikukandja rollis. See muidugi eeldab mitte ainult soovi, vaid ka võimet seda teha. Ilvese raamat on hea näide selle võimaluse kasutamisest. Soovitan meetodit teistelegi tipp-poliitikutele, mõistagi igaühe võimete piirides.

Oma keel on rahva vaimne lipp

Olles töötanud aastakümneid akadeemilises maailmas, huvitun vägagi autori seisukohtadest hariduse ja ülikoolimaailma asjus. Nõustun tema arvamusega, et kui noortele ei suudeta nende oma emakeeles korralikku haridust pakkuda, siis lähevad andekaimad - ehk tulevane eliit - mujale õppima. Ajude äravool Eestist saab hoogu juurde.

Just emakeele ja ülikoolihariduse suhe on eriti aktuaalne. Olen isegi arvustanud olukorda, kus soome õpetaja peab kehvasti inglise keeles loengut soomekeelsetele üliõpilastele, kes saavad aru niipalju, kui saavad. See pole ju mingi rahvusvaheline koostöö, vaid karikatuur sellest. Nukralt olen vähemalt enda arvates märganud, et ka Eestis on sarnane pseudorahvusvahelise kombeks saamas ning see, et ülikool ja teadus peaks edendama nii emakeele kui ka võõrkeelte kasutust ning oskust, tahab ununeda.

„Te olete piisavalt head“

Ajaloost teame, et eestlaste kannatus ja usk paremate aegade tulekusse on olnud lõputu. Ilves kaitseb Eestit ja eestlasi, kuid tema suust tuleb tublisti ka kriitikat. Näiteks ei saa ta aru, et kuigi Eesti on nüüd ELis, NATOs, OECDs ja eurotsoonis ning riigil on Skype ja oma armee, ei olda ikka veel rahul. „Mulle tundub, et me oleme suurushullustuses,“ kujutab ta. „Me ei anna endale aru, et oleme rahvaarvu poolest poole Stockholmi või poole Hamburgi suurune maa, me tahame olla nagu Saksamaa või vähemalt nagu Soome.“ Ilvese sõnul eestlased solvuvad, kui nende maad ei teata ega tunta ja nad tahavad üha, et keegi ütleks väljast: „Te olete piisavalt head.“

Eestlastele - just nagu soomlastele ja teistelegi väikerahvastele - on omane küsimus: mida küll elevant meist mõtleb? See ju tähendab seda, et loomaaias tatsuv elevant peaks mõtlema midagi meist, külastajatest, aga samuti seda, et ta peaks meid ka tundma. Ilvese arvates oleks eestlastele tähtsam mõelda rohkem ise ja mitte muretseda nii palju sellepärast, mida teised neist mõtlevad. „Me peame iseennast rohkem usaldama.“

Soomele on maakaardile paigutumise juures abiks taustarühm Skandinaavia. See konkretiseerib paljudele Soome asukoha, ehkki kui täpne olla, sus Soome ei kuulugi Skandinaaviasse. Eestil sama käepärast taustarühma ei ole. Baltikum on mõistena ebamäärane ja seetõttu tahaks Eesti sellest meeeldi eemalduda ja pigem Põhjamaadega suhestuda.

Baltikum ei ole tervik ja „Balti ideel“ pole tugevat kultuurilist sisu, kirjutab Ilves õigustatult. Kolme Balti riiki ühendab eelkõige 20. sajandi ajalugu, mis on neid riike sama malli järgi kohelnud. Saatus on neil siis olnud küll ühine, kuid kultuurilist ega ajaloolist ühtsust pole Balti riikidel olnud.

Soome „sunniti“ Põhjamaade hulka tuhat aastat tagasi, Eesti on pürginud sinna 20. sajandil ning teeb seda ka praegu. Sissepääsu ei pakuta kergesti. Ajaloost mäletame näiteks Eesti pürgimusi maailmasõdade vahel, millele ka Ilves viitab. Eestis oli tahtmist kõvasti, Skandinaavias ei olnud.

Vahel paneb mind imestama see, et Eestis viidatakse põhjamaistele juurtele, eriti sellele, et aastail 1561/1629-1710 oli Eesti Rootsi suurriigi osa. Rootsi valitsejad tegid 17. sajandil küll katseid Eesti ühiskonda põhjamaastada, kuid sügavamad muutused pörkusid vastu Eesti- ja Liivimaa rüütelkondade järsku vastuseisu. See ei olnud baltisakslaste huvides, et Eesti- ja Liivimaast oleks saanud mingilgi määral põhjamaised ühiskonnad.

Põhjamaisusega seostub ka Ilvese kasutatud mõiste „Läänemere põhjakaar“. Sellesse kuulusid Taani, Rootsi, Soome, Eesti, Läti ja Leedu, mille mitmeid ühiseid omadusi Ilves üles loeb. Tegu on tema sõnul kobaraga, mitte kompaktsel rühmaga. Sellesse kuuluvad väikesed ja sarnase arengusuunaga Põhja-Euroopa riigid peaksid oma ELi-poliitikat senisest paremini omavahel kooskõlastama ja töötama koos selliste riikidega, mis jagavad samu põhiväärtusi. Soovitan!

Vergangenheitsbewältigung ja teaduse vabadus

Ilvest vaevab see, et eestlased elavad mineviku müütides. Lubage mul muretsevat riigipead lohutada. Igal rahval on omad minevikumüüdid, sest ajaloos pole oluline see, kuidas asjad tegelikult olid, vaid see, kuidas inimesed usuvad, et asjad olid. Just nendest uskumustest loovad inimesed pildi minevikust ja selles pildis pole faktidel mingimata kõige kesksem roll. See on karm tõsiasi.

Müütide ümberlukkamist ja asjade nägemist õigetes suhetes aitab vaid ajaloo uurimine. Ilvese sõnul tuleb panustada eriti Nõukogude Eesti uurimisse. See on huvitavam kui „esimese vabariigi“ aeg. Mina ei ole nii kategooriline. Mõlemat peab uurima. Nõukogude aega tuleb kindlasti uurida, kuid ka aastate 1918-1940 ajaloos on endiselt palju seda, mis ootab kriitilist ja kiretut uurimist.

Riigi ülesanne on suuri ajaloo uurimisprojekte rahastada, kuid ainult rahastada, mitte tulemusi mõjutada. Ainult vaba uurimus viib vabade tulemusteni.

Mul on hea meel, et riigipea vaatab tulevikku, kuid mõistab ka mineviku selgitamise tähtsust. Minevikku ei tohi unustada. Olen võrrelnud seda autosõiduga. Edasi sõita on ohtlik, kui tahavaatepeegel on jääs ja juht ei näe seljataha. Selles aga oli Ilvesel kahtlemata õigus, kui ta ütles presidendi ametisseastumise kõnes aastal 2006, et minevikku ei tohiks kasutada relvana teiste vastu.

Soome kahanev roll

Soome ja Eesti suhteid näeb Ilves mitmetahulisena. Neis ei ole ainult suurt õnne, vaid ka tumedamaid nüansse, mida ta samuti esile toob. Ja hea, et toob. Meie, soomlased, harjusime Nõukogude ajal sellega ära, et Soome oli eestlastele välismaa number üks. Nüüd on kogu maailm eestlastele lahti ja Soome tähtsus on paratamatult kahanenud. Ilves täheldab, et Soome ei ole temale kunagi olnud „aken maailma“, nii nagu ta on olnud seda tuhandetele nõukogudeaegsetele eestlastele, sealhulgas ka tema poolt kõrgelt hinnatud Lennart Merile.

Nn see ju on, et Soomest on jagatud Eestile agaralt nõuandeid selle kohta, kuidas nad millalgi tegutsema oleksid pidanud. Tihti tulevad nõuanded - nagu üleskutse kakskeelsusele või alistuvale alandlikkusele ida suunas - inimestelt, kes ise ajalugu ei tunne. Eestlastel aga ei ole idapiiritaguse riigi suhtes erilisi illusioone, sest nad on pidanud elama aastakümneid selle riigi osana, selle kõhus.

Soome see-eest ei pidanud olema osa Nõukogude impeeriumist, vaid suutis sundida vaenlase püsima - küll varasemast lääne poole siirdunud - idapiiri taga. Eestile post-traumaatilist diagnoosi määravad soomlastest poliitikadoktorid ei saa sellest vahest alati aru.

Ilvese sõnul sai Teise maailmasõja ajal vaenlase rünnaku alla jäänud Soome oluliselt suurema kaastunde osaliseks kui kolm Balti riiki, sest Soomet peeti demokraatlikuks riigiks ja Eestit, Lätit ning Leedut peeti demokraatlikeks vaid piiratult. See on tõsi, et viimastes oli demokraatiadefitsiit, kuid Soomele osaks saanud kaastunne tuli ka sellest, et ta võitles vaenlase vastu.

Balti riikide alistumine ja ..vabatahtlik" liitumine N Luduga pakkusid Stalinile suurepärase propagandarelva, peibutise, mille ka N Liidu lääneliitlased alla neelasid. Alles hiljem tunnistasid nad, et peibutises peitus ka konks. Kuid siis oli juba liiga hilja. N Liidu poolt ametlikuks kuulutatud „tõde" on ikka veel Venemaa tõde.

Teine küsimus on muidugi, kas demokraatiapuudus põhjustas Eesti, Läti ja Leedu alistumise ilma vastupanuta. Minu meelest ei põhjustanud. Kui suurriik otsustas oma väikesed naabrid alla neelata, poleks olnud sellel erilist tähendust, kui ka neis riikides oleks olnud vaba kodanikuühiskond, mis oleks valitsuse poliitikat trotsides nende kaugele ulatunud paindumisele vastu astunud.

Pilet Euroopasse oli kallid

Huvitavad on Ilvese mõtted saksa kultuuri mõjudest eestlastele. Ta rõhutab, täiesti õigesti, saksluse kahesugust tähendust. Tänu sakslastele on eestlased luterlased ja tänu luterlusele levis varakult kirjaoskus. „Tuleb tunnistada, et see, mis oli eesti rahvale kõige õudsem kogemus, on samas see, mis on võimaldanud meil praegu elada Lääne demokraatias."

Olen tihti sedasama mõelnud. Ligi tuhat aastat tagasi oli nii soomlaste kui ka eestlaste eluala nii kiriku kui poliitika seisukohalt vaakum, kui võin kasutada veidi eksitavat, kuid paljuütlevat

terminit. Idas oli slaavi maailm, lõunas saksa kultuur ja läänes olid sündimas Skandinaavia riigid. „Vaakum” tõmbas neid kõiki ligi. Võidujooksu Eesti eest võitsid roomakatoliku kirik ja saksa rüütlid, võidujooksu Soome eest aga võitis Rootsi. Kas sellel oli tähtsust, kes võistlejaist esimesena finišilinti puudutas? Oli. Eestisse tuli saksa kultuur, keskeurooplus, jõuliselt otse Saksamaalt ja tõi kaasa eesti talupoja alistanud feodalismi. Soome jõudis keskeurooplus pehmendatud kujul Rootsi kaudu ega toonud kaasa feodalismi. Soome talupoeg säilitas oma vabaduse.

Just kontakt saksa kultuuriga põhjustas selle, millest Ilves kirjutas Helsingin Sanomates 1. mail 2004 avaldatud essees - et kuni 19. sajandini oli Eesti euroopalikum ja rikkam kui Soome. Euroopalikum jah, kuid väidet, et Eesti oli ka rikkam, oleks põhjust täpsustada. Sakslastest ülemklass oli tõepoolest mitmekordselt rikkam võrreldes soomerootsi mõisnikega, kuid eesti talupoegade pärisorjadest enamus ei olnud rikkam kui soome maaomanikest talupojad.

Naabermaade võidujooksu lõpptulemust on näha tänase päevani. Eesti on selgemalt Kesk-Euroopa riik kui Soome. Kuid, nagu Ilves rõhutab, sakslaste tulekul oli ränk hind. Pilet Euroopasse on kallis.

Aastate 1989 ja 2008 tähendus

Vaba demokraatlik riik, mis põhineb iga inimese valikuvabadusel, vastutusel ja kodanikuühiskonnal, ei kohtle Ilvese sõnul oma kodanikke kui manipuleeritavat ja näotut massi. Sellega läksid vist tervitused Peipsi järve taha!

Ilves usub, et demokraatia on kõikjal võimalik. Ise olen muutunud küüniliseks relativistiks. Demokraatia on ehk absoluutselt võttes igal pool võimalik. Kuid praktikas see ei ole võimalik seal, kus ei riigi juhtkond ega rahva enamus seda ei taha või ei oska nõuda. Demokraatia on parun, aga ka kõige raskem poliitiline kord. See eeldab vabadust ja nõuab kodanikelt aktiivsust

ning vastutust. Passiivne kodanik ei ole demokraatiat ära teeninud.

Ilvese sõnul on Eesti demokraatia nii sisemiste kui ka väliste ohtude eest paremini kaitstud, kuna ta kuulub Euroopa Liitu ja NATOsse. Siiski on põhjust meenutada 8. augustit 2008. Gruusia ja Venemaa vaheline sõda oh juba iseenesest ühe ajajärgu, ühe paradigma lõpp ja teise algus, kujutab Ilves. Rahvusvaheliste organisatsioonide ja nende liikmesmaade reaktsioonid annavad tema arvates siiski tõsist mõtlemisainet. «Enamgi: nende abil võime teha järeltuleviku kohta," teatab ta.

Ilves kirjeldab 1989. aasta murrangu tähendust meie maanurga ajaloo mitmete tabavate näidete abil. Idast avanes ahvatlevaid võimalusi äritegemisele ja Lääne äriühendused leidsid kiirelt uued turud ja tarbijad. Otsimatagi tuleb mulle meelde, et sarnaseid mõtteid mõtles ilmselt ka sakslasest hansa-kaupmees, astudes oma paadist rannale Liivi lahe põhjas 900 aastat tagasi. Ka see tähendas omal ajal murrangut.

Ilvese diagnoos

Milline mees avaneb raamatu lehekülgedelt? Soomes on antud diagnoose Eesti rahva vaimse seisundi kohta, kuid lubage mul anda lõpuks raamatu põhjal diagnoos Eesti presidendile.

Autor on filosoof, klassikalise hariduse omandanud ja seda pidevalt kasutatav riigimees, kes tähtsustab põhiseaduse täpset jälgimist üle kõige, kes väärtustab nii transatlantilisi suhteid kui eurooplust, kes rõhutab Eesti kuulumist Põhjamaade hulka ja soovib arendada Läänemere Põhjakaart, kes ei romantiseeri ega idealiseeri liigselt suhteid Soomega, vaid rõhutab nende mitmetahulisust, kes hindab Jaan Tõnissoni, kes rõhutab Gruusia sõja tähendust - «paradigma muutus 8. augustil 2008" -, kes on innukas muusikaharrastaja ja kes võib arvustada teravalt Venemaa olukorda, kuid pidada tundelise mälestuskõne Jaan Krossile.

Toomas Hendrik Ilvese teos tasub oma lugejale kahel moel. Ta avab huvitavaid vaatenurki ning pakub ahaa-elamusi. Sama tähtis on aga see, et ta sunnib lugeja mõtisklema ja seisukohti võtma ning provotseerib teda ka autoriga vaidlema. Need mõlemad on märgid heast raamatust.

Soome keelest tõlkinud Iivi Anna Masso

Artikkel Diplomaatia [veebilehel](#) .